Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

01 October – 14 November 2026

# AGROSANOAT KOMPLEKSIDA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMI VA UNING MUAMMOLARI (O‘ZBEKISTON SSR, 1970–1980-YILLAR)

Islombek Soyibjon o‘g‘li Aslonov*

*Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi*

✉ aslonov.islombek@gmail.com

**ANNOTATSIYA**

Maqolada XX asrning 70–80-yillarida O‘zbekiston SSR agrosanoat kompleksida kadrlar tayyorlash tizimi, mexanizator va rahbar kadrlar tayyorlash ko‘lami hamda tayyorlash bilan xo‘jaliklarning real ehtiyoji o‘rtasidagi tafovut tahlil qilingan. Tadqiqot davr matbuoti, statistik ma’lumotlar va arxiv hujjati asosida bajarilgan. Aniqlanishicha, tayyorlash ko‘lami kengayib, xodimlarning ma’lumot darajasi oshgan bo‘lsa-da, agronom va zootexniklar soni kamaygan, mexanizatorlar esa yig‘im-terim mavsumida yetishmagan.

**Kalit so‘zlar**

agrosanoat kompleksi, kadrlar tayyorlash, mexanizatorlar, malaka oshirish, O‘zbekiston SSR.

## Kirish

XX asrning 70–80-yillarida agrosanoat kompleksi qishloq xo‘jaligini, unga xizmat ko‘rsatuvchi va qayta ishlovchi tarmoqlarni yagona tizim sifatida boshqarishga asoslandi. Bunday tizim malakali kadrlarsiz samarali ishlay olmasdi: mexanizatordan xo‘jalik rahbarigacha bo‘lgan xodimlarning soni, malakasi va ularning real ehtiyojga mos tayyorlanishi kompleksning ishlashiga bevosita ta’sir ko‘rsatdi. O‘zbekiston SSR mamlakatning asosiy paxta bazasi bo‘lgani uchun bu masala bu yerda ayniqsa keskin edi: yig‘im-terim mavsumida texnikaga va ta’mirchi-mexanizatorlarga bo‘lgan ehtiyoj keskin ortardi.

Ushbu ishning maqsadi O‘zbekiston SSRda kadrlar tayyorlash ko‘lamini va uning asosiy muammolarini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqotda “Sovet O‘zbekistoni” gazetasi, “O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi” jurnali, statistik ma’lumotlar va O‘zbekiston Milliy arxivi hujjati ishlatildi; ma’lumotlar xronologik va qiyosiy usullar bilan tahlil qilindi. Davr nashrlaridagi ko‘rsatkichlar rasmiy hisobotlarga tayangani sababli ular tanqidiy baholandi.

### Mexanizator va tarmoq mutaxassislarini tayyorlash

Kadrlar tayyorlash tizimi tarmoqlar kesimida shakllandi. Chorvachilikka kiruvchi asalarichilik bo‘yicha mutaxassislar Pskent professional-texnika bilim yurtida tayyorlana boshladi, 1977-yildan esa Toshkent asalarichilik sovxozida 100 nafar o‘quvchiga mo‘ljallangan bir yillik maktab va 350–400 kishilik malaka oshirish kurslari ochildi [1, B. 53]. Qishloqda eng ommaviy kasb mexanizatorlik edi. Mexanizatorlar mehnatini ilmiy tashkil etish markazlari ochilib, ularning vazifasi fan natijalarini kolxoz va sovxozlar tajribasiga tatbiq etishga ko‘maklashish deb belgilandi [2, B. 82].

Amaliyotda esa muammolar mexanizatorlarni tayyorlash va ishga joylashtirishning o‘zidayoq sezilardi. Masalan, Jizzax viloyatidagi “Paxtakor” sovxozida har yili kurslarda 30–35 nafar mexanizator o‘qitilgan bo‘lsa, yig‘im-terim pallasida terim mashinalari, traktorlar va boshqa texnikaning bir vaqtda ishga tushishi

bilan 250–300 nafar mexanizator va ta’mirchi-mexanizator yetishmagan [3]. 1977-yilgi paxta hosilini terishga tayyorgarlik yuzasidan o‘tkazilgan tekshiruvda Buxoro va Andijon viloyatlarining bir qancha tumanlarida terim mashinalarini ta’mirlash rejalari bajarilmagani, ta’mir ishlari sifatsiz bo‘lgani va ta’mirchi-mexanizatorlar yetishmagani aniqlangan [4].

Vaziyatni yaxshilash uchun 1978-yilda O‘zbekiston SSR KP MQ mexanizator kadrlar tayyorlashni kengaytirish to‘g‘risida qaror qabul qildi. Qarordan kelib chiqib, 90 ta hunar-texnika bilim yurti mexanizator kadrlar tayyorlashga ixtisoslashtirildi, 14 ta ilg‘or tajriba maktabi tashkil etildi, 127 ta o‘quv-ishlab chiqarish kombinati tuzildi. 1978-yilda respublikada 100 mingdan ortiq mexanizator tayyorlandi; malaka oshirish kurslarida esa 63 mingdan ziyod mexanizator qayta tayyorlandi, ularning 17 mingi ayollar edi. Shu bilan birga manbada ba’zi kasblar bo‘yicha amaldagi ehtiyojga nisbatan ko‘proq kadr tayyorlangani, mexanizatorlar tayyorlash esa xo‘jaliklarga texnika yetkazib berilishidan ancha ildamlab ketgani qayd etilgan [5].

**Rahbar kadrlar va xodimlarning ma’lumot darajasi**

1982-yilda Oziq-ovqat dasturi qabul qilingach, kadrlar masalasiga alohida e’tibor qaratildi: partiya qo‘mitalariga dasturni amalga oshirishga qodir yuqori malakali mutaxassislar bilan ta’minlash va kolxoz hamda sovxoz rahbarlari rezervini shakllantirish topshirildi [6], [7, B. 34]. Rahbar kadrlar soni ham ortdi: 1982-yil 29-sentabrdagi viloyat Xalq deputatlari kengashi qaroriga ko‘ra Buxoro agrosanoat birlashmasi (RASB)ning umumiy tarkibi 265 kishidan iborat bo‘lib, ularning 222 nafari kolxoz raislari edi [8, 2-varaq]. Kolxoz va sovxozlarda boshqaruv apparati asosiy xodimlarining soni 1976-yildagi 47 111 kishidan 1982-yilda 52 185 kishiga yetdi (1-jadval).

**1-jadval. O‘zbekiston SSR kolxoz va sovxozlarida boshqaruv apparati asosiy xodimlarining soni (kishi)**

| № | Lavozim | 1976-yil | 1982-yil | O‘zgarish (muallif hisob-kitobi — I.A.) |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Direktor va raislar | 1 526 | 1 857 | +331 (+21,7 %) |
| 2 | Agronomlar | 7 143 | 6 981 | −162 (−2,3 %) |
| 3 | Zootexniklar | 2 777 | 1 761 | −1 016 (−36,6 %) |
| 4 | Vetvrachlar, vetfeldsherlar, vettexniklar | 1 502 | 3 209 | +1 707 (+113,6 %) |
| 5 | Brigadirlar | 30 805 | 34 477 | +3 672 (+11,9 %) |
| 6 | Chorvachilik fermalari mudirlari | 3 358 | 3 900 | +542 (+16,1 %) |
| 7 | Jami | 47 111 | 52 185 | +5 074 (+10,8 %) |

*Manba: [9, B. 43]; “O‘zgarish” ustuni muallif hisob-kitobi (I.A.).*

Jadvaldan ko‘rinadiki, umumiy o‘sish asosan brigadirlar (3 672 kishi) va veterinariya xodimlari (1 707 kishi) hisobiga ta’minlandi, agronomlar soni esa 162 nafarga, zootexniklar soni 1 016 nafarga kamaydi (muallif hisob-kitobi — I.A.). Tadqiqotchi fikricha, bunga mutaxassislarning belgilangan joyga borib ishlamasligi va boshqa ish qidirishi sabab bo‘lgan. Boshqacha aytganda, brigadir va rahbar bo‘g‘ini kengaygan bir paytda ishlab chiqarishning asosiy mutaxassislari — agronomlar va zootexniklar — kamaygan. Xodimlarning ma’lumot darajasi esa oshdi: oliy yoki o‘rta ma’lumotli zootexniklar ulushi 51,6 foizdan 94,3 foizgacha, veterinariya xodimlari orasida 38,2 foizdan 95,3 foizgacha ko‘tarildi [9, B. 43].

**Tayyorlash rejalari va real ehtiyoj o‘rtasidagi tafovut**

1985-yil noyabrdagi qarordan so‘ng Davlat agrosanoat komiteti xo‘jaliklari uchun ishchi kadrlar bir vaqtning o‘zida 154,2 ming o‘quvchi ta’lim oladigan 296 ta o‘rta hunar-texnika bilim yurtida tayyorlana boshlandi [10, B. 41]; 1986-yildan Qishloq xo‘jalik institutida uzumchilik va uzumni dastlabki qayta ishlash ixtisosligi bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi [11, B. 47]. Malaka oshirishning turli shakllarida 1985-yilda 400 mingga yaqin qishloq xo‘jalik xodimi o‘qigan, 8 mingdan ortiq kolxoz va sovxoz rahbari hamda mutaxassisi maxsus fakultet va maktablarda malakasini oshirgan [10, B. 49]. Tarmoq idoralari tajriba almashinuvidan ham foydalandi: “Goskomptitseprom” kollegiyasi 1985-yilda parrandachilik fabrikalari direktorlari va bosh mutaxassislarining 60 foizdan ko‘prog‘ini Rossiya SFSRning Omsk, Tyumen va Orenburg viloyatlaridagi fabrikalarga yubordi [12, B. 18].

Biroq tayyorlash ko‘lamining kengayishi uning mazmuniga mos kelmadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, Agrosanoat komiteti kadrlarga bo‘lgan real ehtiyojni hisobga olmay rejalashtirgan, natijada ayrim mutaxassisliklar ortiqcha, ayrimlari esa yetishmaydigan bo‘lib qolgan; mustahkam moddiy-texnika bazasi bo‘lmagan holda ko‘plab o‘quv

yurtlari ochilgan. Kadrlar barqarorligi ham ta’minlanmadi: 1989-yilda Qashqadaryo viloyat agrosanoat birlashmasiga qarashli kolxoz va sovxozlarning 99 nafar rais va direktori ishdan olinib, jinoiy javobgarlikka tortilgan edi [13, B. 26–27].

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, XX asrning 70–80-yillarida O‘zbekiston SSR agrosanoat kompleksida kadrlar tayyorlash ko‘lami sezilarli kengaydi: mexanizatorlar yiliga 100 mingdan ortiq tayyorlandi, yuzlab hunar-texnika bilim yurtlari va o‘quv-ishlab chiqarish kombinatlari faoliyat yuritdi, boshqaruv apparati xodimlarining ma’lumot darajasi oshdi. Shu bilan birga tizimning zaif tomonlari ham ko‘rindi. Birinchidan, tayyorlash yig‘im-terim mavsumidagi real ehtiyojni qoplamadi. Ikkinchidan, agronom va zootexniklar soni kamaygan bir paytda brigadir va rahbar bo‘g‘ini kengaydi. Uchinchidan, kadrlar barqarorligi va intizomi masalalari 1980-yillarning oxirigacha hal bo‘lmadi.

**Adabiyotlar**

1. Kraxotin N. O‘zbekistonda asalarichilik. – Toshkent: Mehnat, 1991. – B. 53.
2. Kurbatov A. Qishloq xo‘jaligi mexanizatorlari mehnatini ilmiy tashkil qilish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978. – B. 82.
3. Sanaqulov Z. Jizzax cho‘li – xazina // Sovet O‘zbekistoni. – 1975-yil 9-avgust.
4. Qoriyev Sh., G‘ulomov K., Tursunov R. Vaqt kutib turmaydi // Sovet O‘zbekistoni. – 1977-yil 9-avgust.
5. O‘zbekiston Kompartiyasi Markaziy Komitetida // Sovet O‘zbekistoni. – 1978-yil 17-yanvar.
6. Продовольственная программа СССР на период до 1990 года (одобрена Пленумом ЦК КПСС 24 мая 1982 года) // Правда. – 1982. – 27 мая.
7. Kolxoz va sovxozlarni rahbar kadrlar hamda mutaxassislar bilan yanada mustahkamlash, qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishini rivojlantirishda ularning roli va mas’uliyatini oshirish to‘g‘risida // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi. – Toshkent, 1982. – №6. – B. 34.
8. O‘zMA, R-837-fond, 41-ro‘yxat, 6541-yig‘ma jild, 2-varaq.
9. Qurbonov Sh., Dashtanov B., Rahimov Ye. Boshqaruv kadrlari oltin fondimiz // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi. – Toshkent, 1983. – №7. – B. 43.
10. Agrosanoat kompleksi yangilanish yo‘lida. – Toshkent: Mehnat, 1989. – B. 41, 49.
11. Zuyev V. Kadrlar tayyorlash – eng muhim ahamiyatli ish // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi. – Toshkent, 1986. – №2. – B. 47.
12. Piskulin B. Sanoat parrandachiligini rivojlantirish – muhim vazifa // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi. – Toshkent, 1986. – №4. – B. 18.
13. Ravshanov P. Qashqadaryo: istiqlol arafasida. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003. – B. 26–27.